

УДК 27–312.47(=161.2)

Іван Кузьмінський
(Київ)**ДАВНЬОРУСЬКИЙ КНЯЖИЙ КУЛЬТ БОГОРОДИЦІ:
ВІД ХРАМУ ДО БОЙОВОЇ ПІСНІ**

У статті аналізуються різні прояви культу Богородиці за часів Київської Русі, а саме: храми, монастирі, Богородичні молитви та кондаки, парафрази літургійних текстів, зокрема, піснеспів «Bogurodzica». Комплексне дослідження літописних, архітектурних, літературних та музикологічних свідчень дозволяє по-новому поглянути на природу Богородичного культу в Давньоруській державі й охарактеризувати його як княжий військовий культ, покликаний захищати від загроз та небезпеки.

Ключові слова: культ Богородиці, Богородичні храми та монастирі, бойові молитви, пісня «Bogurodzica».

В статье анализируются различные проявления культа Богородицы во времена Киевской Руси, такие, как храмы, монастыри, Богородичные молитвы и кондаки, парафразы литургических текстов, в частности, песнопение «Bogurodzica». Комплексное исследование летописных, архитектурных, литературных и музыковедческих свидетельств позволяет по-новому взглянуть на природу Богородичного культа в древнерусском государстве и охарактеризовать его как княжеский военный культ, который был призван защищать от угроз и опасности.

Ключевые слова: культ Богородицы, Богородичные храмы и монастыри, боевые молитвы, песня «Bogurodzica».

Various manifestations of the Virgin cult during the Kyivan Rus times, such as temples, monasteries, Theotokos prayers and kontakia, liturgical texts paraphrases and, finally, Bogurodzica song are analyzed in the article. Comprehensive study of the chronicles, architectural, literary and musical materials makes it possible to have a new look at the nature of the Virgin cult in the Old Russian state and to describe it as a princely military cult, aimed to protect against threats and dangers.

Keywords: the Virgin cult, the Theotokos temples and monasteries, battle prayers, *Bogurodzica* song.

Нове покоління українських дослідників образотворчого мистецтва активно почало розробляти гіпотезу про існування в Київській Русі особливого культу Богородиці. Пошуки в царині вітчизняної історії музичної культури додають свідчень цій гіпотезі, а давньоруський Богородичний культ у світлі нових розвідок набуває нових смислів та обрисів.

Перше місце в розробці зазначеної тематики посідає сам факт існування церков (і їх кількість), присвячених Богородиці. Розпочнемо із широкого представлення давньоруських храмів та монастирів. Головним джерелом цього аспекту дослідження стало зведене видання руських хронік «Літопис руський за Іпатським списком» [3].

Хреститель Києва – князь Володимир Святославич (960–1015) – у 991 році вперше побудував християнський храм – церкву Успіння Пресвятої Богородиці. Завершилося зведення церкви 996 року: «Надумав спорудити камінну церкву святої Богородиці і, пославши [послів], привів майстрів із Греків, [і] почав зводити. А коли скінчив споруджувати, прикрасив він її іконами» [3, с. 67].

Поховали князя Володимира 1015 року в цьому ж храмі. За археологічними дослідженнями в Десятинній церкві була похована і його дружина, сестра візантійського імператора, княгиня Анна. Відтоді в Десятинній церкві розміщувалася усипальниця київських князів та їхніх рідних родом з династії Рюриковичів. У цьому храмі були по-

ховані й нащадки князя Володимира Святославича: внук Володимира Святославича – Ізяслав Ярославич (1024–1078) і внук Ізяслава Ярославича – Ростислав Мстиславич († 1093).

1037 року син Володимира Великого – Ярослав Мудрий (983/987–1054) – побудував у Києві ще один храм на честь Богородиці – церкву Благовіщення Святої Богородиці – поблизу Золотих воріт, хоча існують думки, що цю церкву могли звести ще за часів його батька. Також Ярослав Володимирович побудував у Києві собор Святої Софії. За іншими ж відомостями, князь Ярослав, знову-таки, завершив справу свого батька. За київською редакцією Софія Премудрість Божа ототожнювалася з Богоматір'ю, на відміну від північних новгородських земель, де переважало трактування святої Софії як Ангела Великої Поради, який приніс людям з неба нові знання [2, с. 51]. У центральній апсиді храму розміщено фреску Богородиці Оранти.

Заснована Володимиром Святославичем традиція побудови храмів, присвячених Богородиці, поширилася і на інші міста Київської Русі. Ці церкви ставали головними храмами в місті та загалом у князівстві. Тут розміщувалися князівські усипальниці.

1022 року син Володимира Святославича – Мстислав (бл. 983–1036), князь Тмутараканський, – після перемоги над касогами звів на честь Богородиці нову церкву.

У 1067 році в церкві Богородиці був похований Тмутараканський князь Ростислав Володимирович (бл. 1038–1067), проте не зрозуміло, у якій саме: чи-то у Тмутаракані, чи в Чернігові. Принагідно зазначимо, що в руських літописах неодноразово згадано про те, що Тмутаракань належала Чернігівському князівству (розміщувалася на схід від Чернігова).

1196 року в церкві Святої Богородиці в Чернігові поховали князя Трубчевського і Курського Всеволода Святославича (бл. 1155–1196). Імовірно, у церкві Святої Богородиці в Чернігові також були поховані його батько, стриї (дядьки по батькові) та діди.

Під час князювання Ярослава Володимировича, 1044 року були викопані кістки його стриїв Ярополка (955–978) й Олега (бл. 956–976) та охрещені в церкві Святої Богородиці в м. Володимирі. Саме м. Володимир, імовірно, 988 року заснував князь Володимир Святославич. Не виключено, що і церкву Богородиці там побудував він. До наших днів вона не збереглася, однак найдавніша архітектурна пам'ятка Володимира-Волинського тих часів (також храм на честь Богородиці) – церква Успіння Пресвятої Богородиці – зведена в 1160 році. У церкві Богородиці 1195 року було поховано володимирського князя Всеволода Мстиславича. 1269 року тут поховали Володимирського короля Василька Романовича (бл. 1203–1269), а раніше, у 1265 році, – його дружину Олену.

Місто Переяслав також заснував Володимир Святославич. Невідомо, чи існувала церква Богородиці під час його князювання, проте такий храм побудував інший відомий князь із династії Рюриковичів. 1098 року князь Володимир (1053–1125), син Всеволода Ярославича (1030–1093) і візантійської княжни Марії (Анни) з роду Мономахів (бл. 1030/1035–1067), заклав у Переяславі кам'яну церкву Богородиці.

Володимир Мономах у 1101 році заснував у Смоленську нову єпархію; а перший і головний храм міста також носив ім'я Богородиці.

У Галичі 1187 року в церкві Святої Богородиці було поховано галицького князя Ярослава Осмомисла (бл. 1130–1187). Він успадкував Галич по смерті батька – князя Володимирка Володаровича (бл. 1104–1152/1153). Те, що церква Богородиці була головним князівським храмом у Галичі, підтверджує літописне свідчення від 1210 року. Саме в цій церкві звели на престол десятилітнього Данила (1201–1264), майбутнього Галицького короля.

У 1233 році Данило Галицький заснував нову столицю своєї держави – Холм. У щойно заснованому Холмському єпископстві кафедральним храмом стала церква Богородиці. Поховали Данила Галицького в цьому ж храмі 1264 року. У 1269 році, поряд з Данилом Галицьким, поховали його молодшого сина Шварна (1230–1269), а в 1289 році тут було поховано малолітнього правнука Данила Галицького – Михайла.

ла Юрійовича. Про те, що в Холмі в церкві Богородиці містилася королівська уса-пальниця, свідчить і фрагмент літопису від 1288 року, де зафіксовано розмову посла князя Юрія Львовича (бл. 1252/1262–1308/1316) з його стриєм, володимирським князем Володимиром Васильковичем (1249–1288), де йдеться про похованих у церкві Богородиці в Холмі Данила Галицького, його синів та онуків.

Першою церквою, що побудував Данило Галицький у шойно захопленому м. Дорогочині (1241), також була церква Богородиці. Церква Богородиці існувала і на західному Поділлі у прикордонному м. Мельниці. Тут містилася ікона «Спас», яку 1257 року Данило Галицький наказав оздобити прикрасами.

Традиція храмів Богородиці поширилася і на північний схід від Києва. Князь Андрій Юрійович (бл. 1110–1174) побудував у Володимирі на Клязьмі в 1158–1160 роках храм Успіння Пресвятої Богородиці, де згодом, за легендою, його і поховали. Там же поховали і його брата – Всеволода Юрійовича (1154–1212). 1183 року в церкві Богородиці поховали його племінника – Ізяслава Глібовича. Там були поховані й інші представники князівського роду.

1193 року князь Всеволод Юрійович оновив вже існуючу церкву Святої Богородиці в Суздалі.

Приклад Рюриковичів наслідували й «князі церкви», які опікувалися монастирями та монастирською братією. Перший храм у першому монастирі в Києві та Київській Русі було побудовано 1051 року, тобто за 60 років після появи в місті першої церкви князя Володимира Великого. Цей храм також носив ім'я Богородиці, від чого свою назву отримав і весь монастир – Печерський монастир Успіння Пресвятої Богородиці: «І став Бог умножати чорноризців молитвами святої Богородиці, і вчинила раду братія з ігуменом поставити монастир» [3, с. 97].

Ігумен монастиря Феодосій, за зразком руських князів, був похований 1074 року в церкві монастиря. Тут же було поховано і Антонія Печерського. 1089 року цю церкву освятили.

Перший монастир у Чернігові й другий у Київській Русі, як і Києво-Печерський, був заснований святим Антонієм 1077 року і також отримав ім'я Богородиці. Нині – це Єлецький монастир Успіння Пресвятої Богородиці.

Култ Богородиці в Київській Русі не обмежувався храмами та монастирями. Під час війн особливо поширеними були Богородичні молитви. Збереглися численні згадки про такі бойові молитви в руському князівському середовищі. Найдавніша з них датується 1022 роком, коли син Володимира Святославича Мстислав – князь Тмутараканський – пішов воювати з касогами (імовірно, – адиги). Перед двобоєм з їхнім правителем Редедю Мстислав молився Богородиці, а після перемоги побудував на її честь церкву. Це найдавніша згадка про молитву Богородиці – усвідомленого символу перемоги в борні: «“О Пресвятая Богородице, поможи мені! Якщо бо одолію я його, споруджу церкву на честь твою”. І, це сказавши, ударив він ним о землю, і, вийнявши ножа, ударив його в гортань ножем, і був тут зарізаний Редедя... А коли вернувся він до Тмутороканя, то заложив церкву Святої Богородиці і спорудив її, що стоїть і до сьогодні в Тмуторокані» [3, с. 85].

Наступна згадка про допомогу Богородиці у війні датується 1085 роком, коли Володимир Мономах, разом з батьком та братами, воював проти половців біля м. Білої Вежі. Бій був переможним, і князі та їхнє військо дякували за перемогу Богові й Богородиці.

1107 року, після битви руського війська проти половців на р. Сула, князь Святополк Ізяславич (1050–1113), повернувшись до Києва, прийшов до Печерського монастиря, бо мав звичай перед та після воєнних походів молитися Святій Богородиці та гробу Феодосія Печерського: «Святополк тоді прийшов на заутреню в Печерський монастир на Успіння Святої Богородиці, а братія цілували його [з] радістю великою, що вороги наші переможені були молитвами Святої Богородиці і великого Феодосія, отця нашого. Бо такий ото звичай мав Святополк: коли він ішов на війну чи куди-інде» [3, с. 162].

Руські маляри, під керівництвом майстра Андрія.
Музиканти, співаки та скоморохи (танцюристи-акробати) короля Владислава II Ягайла (фрагмент фрески «Христос у Преторії». Каплиця Святої Трійці. м. Люблін, Республіка Польща). 1418 р.

Руські маляри, під керівництвом майстра Андрія.
Польський король Владислав II Ягайло на колінах перед Богородицею з Ісусом-Дитям (фрагмент фрески «Христос у Преторії». Каплиця Святої Трійці. м. Люблін, Республіка Польща). 1418 р.

Те саме вчинив Святополк і під час русько-половецьких битв у 1110 та 1111 роках.

Традиція молитися Богородиці перед боєм зберігалася серед Рюриковичів і пізніше. У 1147 році Сіверський князь Святослав Ольгович (1106/1107–1164) під час міжусобної війни також молився Богородиці. 1169 року князь Михайло Юрійович (бл. 1145/1153–1176) після перемоги над половцями дякував Богові й Богородиці. Того ж року він врятував християн з половецького полону, і люди, дякуючи, молилися Господові й Богородиці, яку, між іншим, називали «рятівницею християнського роду».

1170 року київський князь Мстислав Ізяславич (1125–1170), після перемоги над ставленцем Андрія Боголюбського Глібом Юрійовичем, за володіння Києвом ходив на половців, які були союзниками його суперників. Покладався князь на «Божу поміч і на молитву Богородиці».

1184 року відбулася чергова війна Русі проти половців. На чолі руського війська став переяславський князь Володимир Глібович (бл. 1158–1187). Літописи сповіщають, що перемогти руському війську в битві допомогли «Божий гнів та свята Богородиця». 1179 року новгородський князь Мстислав Ростиславич (бл. 1143–1180), який лише рік був князем у Новгороді, перед війною проти «чуді» також покладався на допомогу «Святої Богородиці».

Данило Галицький 1231 року напередодні битви проти угорського війська молився «Богу, Богородиці та архангелу Михаїлу». 1247 року князь повернувся до Холма після битви на боці угорського короля Бели IV (1206–1270) проти чеського війська за землі Австрії та Штирії. На честь цієї події у храмах Пречистої Богородиці й Іоанна Златоуста в Холмі міська громада прославляла «Бога, Пречисту Богородицю та Іоанна Златоуста». Пізніше, 1258 року, Данило Галицький та його піддані славили «Бога та святу владичицю Богородицю» за перемогу над литовським королем Міндовгом I (бл. 1203–1263).

Молилися і дякували Богородиці за захист від нападників і монастирі, і окремі міста. 1167 року чернігівськими, смоленськими, суздальськими та іншими князями було захоплено та пограбовано Київ, проте, завдяки «молитвам Богородиці», Києво-Печерська лавра вціліла й не згоріла.

Подібне відбувалося і в 1237 році, коли Данило Галицький узяв в облогу Звенигород. «Чудотворна ікона Богородиці» врятувала місто від захоплення.

Про спів богослужбових піснеспівів, присвячених Богородиці, перед початком битви, у полі перед вишикуваним військом, свідчить занотований літописом епізод від 1111 року, що відбувся під час чергової русько-половецької битви. Князь Володимир Всеволодович Мономах наказав своїм священикам іти перед руськими воїнами і співати тропарі та кондаки Чесного Хреста, а також канон святій Богородиці: «А звідти [рушивши], вони перейшли багато рік [і] у вівторок, у шосту неділю посту, прийшли до Дону. І одягнулися вони в броні, і виладнали полки, і пішли до города Шаруканя. А князь Володимир, їдучи перед військом, наказав попам своїм співати тропарі, і кондаки Хреста Чесного, і канон Святій Богородиці» [3, с. 166].

Пісні та молитви, присвячені Богородиці, існували не лише як богослужбові тексти. 1288 року, після смерті володимирського князя Володимира Васильковича, захисницею міста оголосили Богородицю. Було створено новий переспів (парафраз) тексту стихири на Благовіщення Пресвятої Богородиці: «І славний город твій Володимир величчю, яко вінцем, оточений. [І] вручив ти людей твоїх, і город святій і славній, і скорій на поміч християнам святій Богородиці, і те благословення, що його архангел [Гавриїл] дав Богородиці, буде і городу сьому. До неї бо він сказав: “Радуйся, обрадувана, Господь з тобою!” І до города: “Радуйся, благовірний городе, Господь з тобою!”» [3, с. 446].

Найдавніший збережений зразок вільного від богослужбової практики поетичного звертання до Богородиці належить київському князю Володимирі Мономаху, військо якого співало перед битвою кондак Богородиці. Ця молитва збереглася в «Повчаннях» князя і датується 1099 роком: «О Владичице Богородице! Забери із убогого серця мого гордість та зухвалість, щоб не возносився я суетою світу сього» [3, с. 456].

Зрештою, спів кондака Богородиці та вільні поетичні переспіви богослужбових канонічних текстів створили умови для появи оригінальної військової пісні у князівському середовищі Київської Русі.

Для дослідників та й більшості спільноти Польщі піснеспів «Bogurodzica» – найдавніша військова та королівська пісня. Вона стала символом величі Польського королівства. За легендою із цією піснею на вустах союзницькі війська на чолі з Владиславом II Ягайлом 1410 року перемогли у Грюнвальдській битві лицарське військо Тевтонського ордену, чим підірвали його міць та зупинили подальшу східну експансію.

Однак, при більш прискіпливому та глибокому аналізі, стає зрозуміло, що цей піснеспів є витвором давньоруської культури. Про це свідчать і назва, не властива польській мові, і вербальний текст, який, хоча й записаний латинськими літерами, однак лише у світлі давньоруської ретранскрипції розкриває всю свою мовну таїну [5, с. 23–26], і сюжет, що походить з Візантії – ідея заступництва людства Богородицею та Іоанном Хрестителем, що втілилася у святі Покрова [6]. Записати цю пісню могли придворні руські музиканти короля Владислава II Ягайла, які прибули разом з ним з Вільнюса до Кракова після обрання останнього на престол Польського королівства¹. Численні свідчення про цих музикантів збереглися як у видаткових документах [7], так і у візуальних формах. Загальновідоме й зображення капели руських музикантів, що є частиною фрески «Христос в Преторії» в каплиці Святої Трійці в Любліні [4, с. 175, 204]. Там представлені музиканти, які грають на лютні, гудку (ребеку), цимбалах (*citaristis*), великому розі, барабані (*tympanistis*), великому шалмеї (*fistulatoribus*), а також, можливо, трое співаків та четверо танцюристів-акробатів (скоморохи).

Поява і поширення в Польському королівстві культу Богородиці наприкінці XIV – у першій чверті XV ст. стали можливими саме завдяки королю Владиславу II Ягайлу, який походив з литовської династії Гедиміновичів. Припускаємо, культ Богородиці з'явився у Великому князівстві Литовському не раніше 1320–1330 років, коли були завойовані Волинське й Київське князівства. Завойовником цих князівств став засновник династії Гедиміновичів, «Король литовців та Русі» язичник Гедимін, дід Владислава II Ягайла. Контакти між руськими князівствами та Великим князівством Литовським значно посилювалися під час правління дітей Гедиміна, які успадкували його розділенні володіння. Більшість із семи його синів були тісно пов'язані з руськими землями. Вони були охрещені за православним обрядом, постійно мешкали в руських містах, мали руських дружин, руське військо, руських слуг та руських придворних.

Повноту влади у Великому князівстві Литовському після Гедиміна отримали Ольгерд (бл. 1296–1377), батько Ягайла, і Кейстут, стрий Ягайла (бл. 1297–1382). Ольгерд сконцентрував свої зусилля на східному, руському, політично-військовому напрямку. Він був охрещений як православний, хоча, як відомо, його поховано за язичницьким обрядом. Православними були й дві його руські дружини. За правління Ольгерда руська мова стала офіційною мовою Великого князівства Литовського. У щойно захопленому Вільнюсі, у 1346 році, він розпочав будувати один з найдавніших православних храмів – собор Успіння Пречистої Богородиці. Існує думка, що Ольгерд побудував його для своєї руської дружини, проте більш імовірно, що князь наслідував давню руську традицію, коли церква Богородиці була головним храмом і міста, і загалом князівства. Отже, побудувавши цей храм, Ольгерд заявляв свої права на спадщину Київської Русі. Можливо, уже тоді Ольгерд планував розмістити в цьому храмі митрополиччу кафедру.

Кейстут зосередився переважно на західному військово-політичному напрямку, проте й він міг сприяти популяризації культу Богородиці. Такі дії князя позбавляли хрестоносців ідеологічної мотивації в їх агресії на переважно язичницьке литовське населення. Про аналогічний політичний трюк Кейстута й Ольгерда йдеться в переговорах з імператором Священної Римської імперії Карлом IV Люксембургом (1316–1378), коли брати дали згоду охреститися разом з усім литовським народом за-

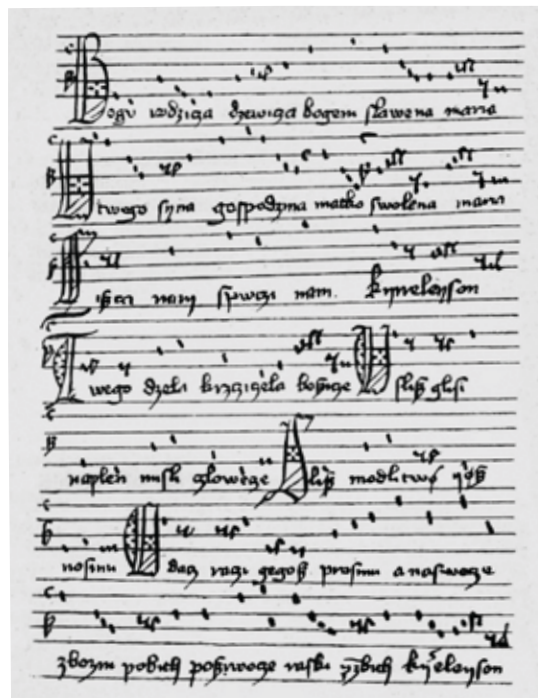
ради того, аби хрестоносці не нападали на литовські поселення. Культ Богородиці був не просто співзвучний культу Діви Марії в Тевтонському ордені, це було символічне протиставлення рівнозначних величин. Слід наголосити, що Тевтонський орден було названо на честь Святої Марії, що видно з його повної назви – *Ordo domus Sanctae Mariae Theutonicorum Ierosolimitanorum*. 1309 року столицею ордену стало м. Мальборк (*Marienburg*), назва якого з німецької дослівно перекладається як «замок Марії».

За наявними історичними відомостями виглядає так, що ще більш ревними прихильниками культу Богородиці стали сини Кейстута й Ольгерда – Вітовт і Владислав II Ягайло. Майбутній польський король був улюбленим сином Ольгерда, якому останній залишив у спадок Велике князівство Литовське. Примітно, що мати Владислава II Ягайла, а також дві його дружини були руськими княгинями. Більшість придворних короля Владислава II Ягайла були русинами.

Вітовт також був одружений з руською княгиною. Дослідники зазначають, що Вітовт послідовно насаджував культ Богородиці. Це відобразилося у великій кількості зведених на її честь храмів [1, с. 233]. Навіть дату своєї (невдалої) коронації – 1430 рік – він призначив на свято Успіння Богородиці, а коли коронація не відбулася, Великий князь Литовський переніс її на інше найближче Богородичне свято – Різдво Пресвятої Богородиці [1, с. 272–273]. Зрештою, за протекторатом Вітовта, у 1416 році з Києва до Вільнюса в собор Успіння Пречистої Богородиці було перенесено резиденцію православного митрополита Київського та Литовського. Таким чином, здійснився задум його стрия Ольгерда.

Загалом, ще довго можна вишукувати й доповнювати список подій та явищ, що сприяли поширенню культу Богородиці при дворах литовських князів, прискіпливо вдивлятися у сліди культу, проте і наявні свідчення є достатніми для того, аби стверджувати, що культ Богородиці потрапив до Польського королівства з Київської Русі транзитом через Велике князівство Литовське.

Підсумовуючи зібрані історичні відомості, пересвідчуємося, що культ Богородиці почав закріплюватися в Київській Русі від початку її офіційного хрещення. Спершу це втілювалося в побудові й назві головних храмів; традицію заснував перший християнський князь Києва – Володимир Святославич. Найпевніше, на вибір князя щодо цього культу вплинула його дружина – Анна Порфірогенета, сестра візантійського імператора Василя II Болгаробійця. Саме з ім'ям Анни літописна традиція пов'язує поширення освіти, культури та храмового будівництва (візантійського типу) у Київській Русі. Достеменно відомо, що храми Богородиці були головними в Києві, Чернігові, Тмутаракані, Переяславі, Смоленську, Володимирі, Галичі, Холмі, Суздалі та Володимирі на Клязьмі, можливо, і в інших важливих містах Київської Русі. Богородичні храми визнавались як єпархіальні. Тут коронували та висвячували руських князів на престол. У храмах Богородиці розміщувалися князівські та королівські усипальниці. Навіть у маленьких містечках найчастіше будували храми на честь Богородиці. Ім'я Богородиці носили й перші руські монастирі, зокрема в Києві та

Найдавніший запис пісні
«Bogurodzica» 1407 року
(так званий Кциньський список)

Чернігові. Перед початком та після битв руські князі вимолювали покровительства та захисту в Богородиці. Безпосередньо перед боєм князі наказували священикам іти перед вишикуваним військом і співати літургійних піснеспівів, присвячених Богородиці. Із часом літургійні піснеспіви видозмінилися і набули форми військової пісні. Пісня була покликана об'єднати й організувати руське військо та, зрештою, захистити його від ворогів. Після завоювання руських земель Великим князівством Литовським культ Богородиці почав поширюватися і серед литовців. Поширенню Богородичного культу серед литовських князів сприяло й існування аналогічного культу Діви Марії в Тевтонському ордені, що був войовничим супротивником Великого князівства Литовського. Найбільш відкритими до впливу Богородичного культу виявилися представники династії Гедиміновичів, які мали міцні сімейні та культурні зв'язки з руською світською і церковною елітами. Серед іншого, при дворах литовських князів служили численні руські музиканти. Із часу переїзду Владислава II Ягайла до Польського королівства разом із двором з Вільнюса до Кракова переїхали і його руські музиканти. З руських музикантів було утворено королівську музичну капелу. Саме з останніми подіями слід пов'язувати появу 1407 року нотного запису пісні «Bogurodzica». Загалом, із заснуванням королівської династії Ягеллонів у Польське королівство почали проникати надбання руської культури, зокрема й ті, що належали до Богородичного культу, як-от: ікони, настінний розпис тощо. Саме з Польського королівства походять більшість пам'яток, пов'язаних з піснею «Bogurodzica». Зрештою, завдяки Владиславу II Ягайлу та його руським музикантам ця пісня стала надбанням і польської культури, нарівні з литовською, білоруською та українською.

¹ Про це див. у статті: *Кузьмінський І.* Руські придворні музиканти польського короля Владислава II Ягайла та Великих князів Литовських // Студії музикознавчі. – 2017. – Чис. 3. – С. 25–30.

1. *Гудавичюс Э.* История Литвы с древнейших времен до 1569 года / Эдвардас Гудавичюс. – Москва : VALTRUS, 2005. – Т. 1. – 670 с.
2. *Комарницький А.* Давньокиївські традиції культу Діви Марії / Андрій Комарницький // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Мистецтвознавство. Архітектура. – 2014. – № 4–5. – С. 50–59.
3. Літопис руський за Іпатським списком / передмова, примітки, іменно-особовий та географічно-археологічно-етнографічний покажчик, генеалогічні таблиці, карти і плани Л. Є. Махновця. – Київ : Дніпро, 1989. – 614 с.
4. *Церашчатова В.* Жывапіс / Вольга Церашчатова // Гісторыя беларускага мастацтва : у 6 т. – Мінск : Навука і тэхніка, 1987. – Т. I: Ад старажытных часоў да другой паловы XVI ст. – С. 173–213.
5. *Щурат В.* Грунвальдська пісня (Bogurodzica dzewicza). Памятка западно-руської літератури XIV в. / Василь Щурат. – Жовква, 1906. – 52 с.
6. *Mazurkiewicz R.* «Bogurodzica» w świetle tradycji chrześcijaństwa wschodniego / Roman Mazurkiewicz // Znak. – 1994. – № 3. – S. 30–41.
7. *Rachunki dworu kryła Władysława Jagiełły i krylowej Jadwigi z lat 1388 do 1420 / Wydał Franciszek Piekosiński.* – Kraków : Nakład Akademii Umiejętności, 1896. – 616 s.

SUMMARY

The article Old Russian Princely Cult of the Virgin: from the Temple to a Battle Song consists of an introduction, five parts and conclusions. In the first part Churches Dedicated to Mary, Mother of Jesus, mainly chronicles are investigated. From their texts one can find out that the main temples of the vast majority of large cities under Kyiv authority have been devoted to the Mother

of God. This tradition is founded by the first Christian prince of Kyiv – Volodymyr the Great. It is most likely, this has happened under the influence of his wife Anna Porphyrogenetos, the sister of the Byzantine emperor Basil II. The chronicle tradition links the spread of education, culture and temple building in Kyivan Rus just with the name of Anna. It is well-known that the temples of the Virgin have been the main ones in Kyiv, Chernihiv, Tmutarakan, Pereyaslav, Smolensk, Volodymyr, Halych, Kholm, Suzdal and Volodymyr on Kliazma and, possibly, in other cities and towns of Kyivan Rus. The Temples of the Theotokos have become the diocesan ones. Russian princes have been crowned and knighted to the throne here. The princely and royal tombs have been placed in the temples devoted to the Mother of God. The temples in honour of Our Lady have been built the most frequently even in small cities. In the second part The First Monasteries of Kievan Rus two monasteries – Pechersk (Kyiv) and Elets (Chernihiv) are described. These monasteries, as a model of the first temples built by the Rus princes, have been devoted to the Mother of God. The Princes of the Church, Saint Anthony and Theodosius, have taken secular rulers also in the other mode. They are buried in the tomb of the Virgin Church. The third part Rus Military Prayers to the Mother of God is about the prayers to Our Lady, spread in the princely environment, which have been delivered before fighting, battles and wars, etc. Numerous references as for this fact are kept. The fourth part Kontakion to the Mother of God and the Canonical Texts Adaptations is devoted to two conditions, due to which the battle princely song Bogurodzica has been created later. The first of them is the earliest mention of the order of Volodymyr II Monomakh from 1111 to the priests to go in front of the Rus army and sing the Kontakion to the Mother of God. The second one is the existence of liturgical texts paraphrases devoted to Our Lady. The fifth part The Battle Princely Song Bogurodzica is a description of the song Bogurodzica, which oldest records are fixed in 1407 and 1408. They come from the Polish kingdom. The song has got to the Kingdom of Poland from the Grand Duchy of Lithuania. The cult of the Virgin has started to spread among the Lithuanians after the conquest of Rus lands by the Grand Duchy of Lithuania. The cult of the Virgin Mary among the neighbors and the primordial enemies of the Lithuanians – the Teutonic Order – has facilitated the dissemination of the Mother of God cult. The representatives of Gediminas dynasty has been the most exposed persons to this influence. They have solid family and cultural ties with Rus secular and church elites. Ruthenian musicians have also removed with the courtyard from Vilnius to Krakow since the time of the passage of Władysław II Jagiełło to Polish kingdom. A royal musical chapel is formed from the Ruthenian musicians. The emergence of the music record of Bogurodzica song in 1407 should be associated just with the last events. In general, with the founding of the royal dynasty of Jagellons, the Polish kingdom has started to penetrate the gains of Rus culture, including those belonging to the Mother of God cult, such as icons, wall paintings and, eventually, Bogurodzica song.

Keywords: the Virgin cult, the Theotokos temples and monasteries, battle prayers, Bogurodzica song.